

УДК 37.091.32:94(477.82)

Н. В. Василенко,
вчитель історії ЗЗСО І–ІІІ ст. с. Забороль Луцького району Волинської області;
О. П. Муляр,
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії
та методики викладання шкільних предметів ВШПО

Сторінками історії рідного краю

Конспект уроку, 5 клас

Важливе місце у формуванні історичних компетентностей посідають уроки з використанням місцевих краєзнавчих матеріалів. На прикладі розробки уроку у вигляді практичного заняття показано не лише можливості різноманітних джерел у формуванні історичного знання, а й наближення історії як науки до учнів, її локального виміру, формування відповідального ставлення до минулого та різноманітних форм його збереження.

Ключові слова: рідний край, історія, просвіта, освіта, релігія, легенда.

Vasylenko N. V., Muliar O. P. By the Pages of the Native Land History.

Lessons with the use of local lore materials takes an important place in the formation of historical competencies. It is shown not only the possibilities of various sources in the formation of historical knowledge, but also the bringing nearer the history as a science to students, its local dimension, the formation of a responsible attitude to the past and various forms of its preservation, by means of an example of lesson development as practical activities.

Key words: native land, history, enlightenment, education, religion, legend.

Мета: розширити знання учнів про фрагменти з історії рідного краю, вивчити основні дати, події, ознайомитися з даними про відомих особистостей села; донести до учнів необхідність збереження культурної спадщини Батьківщини; донести важливість патріотичного духу в кожному громадянину; виховувати культуру взаємин між людьми у щоденному житті, повагу до традицій і звичаїв; сприяти розвитку пізнавального інтересу.

Завдання: сформувати знання про історію, культуру рідного краю; стимулювати прагнення до глибшого і детальнішого вивчення унікальності нашої держави; мотивувати розширення кругозору, вміння чітко і лаконічно висловлювати власні думки, самостійно знаходити необхідну інформацію; виховувати вміння підтримувати колектив, прагнення до кращого у житті; розвивати почуття патріотизму.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу, формування вмінь і навичок.

Форма уроку: практичне заняття.

Навчально-методичне забезпечення: презентація, атлас, карта, стіннівки, національні костюми, ілюстративний, роздавальний матеріал, мультимедійне забезпечення.

Хід уроку

I. Організаційний етап

Організація робочих місць учнів, перевірка готовності класу до уроку. **Гра «Моє ім'я»**, у якій кожний учень називає своє ім'я і що воно означає. Це дозволить згуртувати колектив і налаштувати на роботу. У бесіді учитель пояснює учням, що так, як і людина, кожний населений пункт, вулиця, урочище, яр теж мають свою назву, «ім'я». Учні із власного досвіду можуть навести приклади назв населених пунктів і пояснити, що вони означають.

Пісня «Моє рідне село».

II. Мотивація навчально-виховної діяльності учнів. Оголошення теми і мети уроку

Ось дзвінок вже дав сигнал,

Час для бесіди настав.

Тож і ми часу не гаєм,

Журнал усний починаєм.

Гра «Розсипанка». Прочитайте «розсипанку» і дізнайтесь тему нашого заходу. (На дошці висить напис. Якщо діти не зможуть самостійно прочитати, вчитель перевертає на іншу сторону запис, діти зачитують уголос: «Сторінками історії рідного краю»).

Епіграф до уроку:

Є славетне село на Волині,
Що засноване в давні віки,
Тут живуть працьовиті й гостинні
Мої друзі, мої земляки...

Сьогодні ми з вами будемо говорити про рідний край, про землю, на якій народилися, яку любимо понад усе на світі й називаємо її Батьківщиною. А бесіду ми проведемо у формі усного журналу. Отже, перегортаємо першу сторінку нашого журналу «Сторінками історії рідного краю».

III. Основна частина

Випереджувальні завдання. Учні вивчили вірші, пісні про рідне село.

Робота з картою. Покажіть на карті, де знаходиться область, у якій ми живемо; район; наше село; туристичні об'єкти області.

Сторінка перша «Історична»

Робота в парах. Учні отримують інформаційні картки, опрацьовують їх та дають відповіді на запитання вчителя.

Забороль – волинське село, що простяглося на захід від обласного міста Луцька вздовж Володимир-Волинської шосейної дороги. Відстань між вказівними знаками «Луцьк» і «Забороль» приблизно півтора кілометри, отже це село справедливо вважається приміським.

Сьогодні Забороль – центр ОТГ, якому підпорядковано села Великий Омеляник, Антонівка, Олександрівка, Всеволодівка, Боголюби, Шепель, Охотин.

Відомий краєзнавець і дослідник землі Волинської Григорій Гуртовий пише, що село засноване 900 років тому, тобто ще за часів Київської Русі. Ці припущення Г. Гуртового підтверджуються дослідженнями професора М. М. Кучинка, археолога Віталія Коноплі та місцевих краєзнавців. Археологічні знахідки вказують на те, що три з половиною тисячі років тому на цих землях жили хлібороби, мисливці, воїни. На території сучасного села і на його околицях знайдено кремінні серпи, кам'яні жорна, сокири, наконечник стріли, глиняний посуд тощо. Важко сказати, чи раніше було засноване місто Лучеськ Великий, а чи Заборола (стародавня назва села).

Історики і краєзнавці вважають, що назва села Забороль походить від оборонних споруд, які в давнину називалися «забрало» чи «заборола». Це високі, загострені зверху палі, повбивані щільно один біля одного, або дворядні дерев'яні зруби, наповнені всередині землею, які оточували поселення і служили захистом від диких звірів та різних нападників.

Село Забороль уперше згадується в історичних документах, датованих 1429 роком. Саме тоді в Луцьку відбувся з'їзд європейських монархів. На нього прибули: імператор Священної римської імперії Сигізмунд Люксембурзький із дружиною Барбарою; князь Великого князівства литовського Вітовт; польський король Ягайло; князь московський Василій

Великий з митрополитом Фотієм; князі тверський, рязанський, одоевський; король данський Ерик; легат папи Римського Андрій; магнати чеські, угорські, австрійські, мазовецькі; три татарські хани (з Поволжжя, Перекопу й Дону); багато сенаторів польських і литовських, високе духовенство.

У ті часи вся Європа була сполошена загрозою турецької навали. Місцем зустрічі для переговорів обрали Лучеськ Великий, що мав надійні замкові укріплення і був перетворений на другу (неофіційну) столицю Литви.

Високих гостей було так багато, що їх поселяли в навколишніх селах, у тому числі в Заборолі, де був свій «замочок» та добрі укріплення з ровів, палів і валів.

З'їзд тривав сім тижнів. Вельможі, крім переговорів, розважалися турнірами, перегонами, полюванням і забавами. Польський історик Мацей Стрийковський залишив для історії цифри, які вражають: ця вишукана публіка щодня з'їдала 700 волів, 1400 баранів, 100 зубрів і лосів, випивала 700 бочок меду, вина та інших напоїв. Проте важливішим для нас є те, що в архівних документах вперше згадується наше рідне село Забороль.

У 1545 році при ревізії Луцького замку записано, що жителі села Забороля виконували господарські роботи на Красному: мостили «лавки» на річці Стир, відбували в Луцькому замку повинність возами, обгороджували «пруттям» ставки для риби. Крім цього, селяни платили податки зерном, медом, воском, хутром, пряжею, худобою, птицею та грошима.

17 лютого 1561 року в Заборолі луцький вїйт Іван Борзобагатий затримав і взяв мито з московитського купця Василя Лознякава, який віз від царя Івана Грозного дари православним патріархам до Гробу Господнього.

У 1570 році 49 дворів стали власністю пана Єло-Малиновського, та більшою частиною села володів пан Красенський. Ці поміщики вирубували навколишні ліси, продавали жито, пшеницю, а також поташ для виготовлення пороху іноземцям, доставляючи возами товари із Забороля в порт Гданськ (дані архіву за 1572–1883 рр.). Зберігся документ, в якому князь Костянтин Острозький клопотався, щоб частину Забороля було подаровано Романові Козинському за вірну військову службу.

Найдовше (1578–1639) у Заборолі мав свою маєтність рід Івана Борзобогатого. Він відзначався лютою ненавистю до всього українського, а його родич Іван Синюта з цілою ватагою незадоволених селян вирушив на Дніпровський Низ боронити Україну від кримських людоловів. Борзобагатий називав їх розбишаками, котрі тікають від своїх панів.

Під час повстання на Волині під проводом Криштофа Косинського кілька заборольських родин у січні 1593 року втекло під захистом козацьких загонів. А від пана Романа Козинського протягом кількох років утекло більше десяти заборольських родин.

Влітку і восени 1648 року Забороль і навколишні села були покозачені, бо поблизу Луцька діяли

повстанці полковника Колодки. Ймовірно, що Козацький курган у селі Заборолі насипаний у часи козацьких боїв під проводом полковника Колодки або гетьмана Богдана Хмельницького. Рід же панів Єло-Малиновських (за переказами) був патріотично настроєний щодо України і православної віри. Один із представників цього роду був у числі 17-ти послів Волині до польського королівського сейму, відстоюючи інтереси місцевого населення. Він же й запросив у Забороль православного священика і вчителя до школи.

Польський дослідник Волині Мечислав Орлов пише, що згодом село Забороль стало власністю відомого польського політичного і військового діяча Стефана Чарнецького, який «посядал ту палацек ренесансови». Чарнецький люто ненавидів українське козацтво. Його військо громили козаки під Жовтими Водами, Зборовом і Батогом. За часи володарювання Чарнецького в Заборолі були побудовані кам'яні оборонні споруди, великі льохи й підземні ходи. За народними переказами, один із таких ходів з'єднував заборольський «палацек» із підземеллями Луцького замку.

Село залишалось власністю пана Чарнецького аж до 1659 року. Його нащадки мали інші політичні погляди. Вони стали членами масонської ложі, що сповідувала принципи братерства, рівності, взаємодопомоги незалежно від національності і релігійних уподобань. У кінці XIX століття Чарнецькі запросили з Дубна архітектора Генріха Ітара. Під його керівництвом «палацек», капличка та інші споруди були перебудовані в класичному стилі. А знаменитий англійський ботанік Діонісій Меклер створив розкішний парк, гордість заборольських магнатів.

У 1707 році російський цар Петро Перший відвідав наш край, гостював у місцевого дворянина Олізара, про що свідчить меморіальна дошка на території колишнього поміщицького маєтку. Старожили розповідали, що селяни встеляли дорогу цареві килимами, сувоями полотна і квітами. Петро Перший відпочивав серед мальовничої природи, їздив на полювання в супроводі найближчих сподвижників і залишив на корі однієї з віковичних лип свою «монограму».

У 1812 році біля Забороля проходила лінія розмежування російських і наполеонівських військ. Бойові дії завдали селу великої шкоди. Проте це була нагода панам Чарнецьким знову перебудувати свій «палацек», цього разу в псевдоготичному стилі. Деякий час панська осада належала п. Чацькому. Він також належав до масонських кіл і турбувався станом освіти простих людей.

У другій половині XIX століття Ф. Ф. Домбровський збудував у Заборолі паровий млин, який щороку перемелював 100 тисяч пудів зерна. З 1911 року діяла школа (однокласне училище), навчання проводилось російською мовою. Директором училища був росіянин Рубанов Григорій Михайлович. Був у селі й шинок.

За переписом 1911 року, в селі було 720 жителів. Значна частина селян працювала на панів Шлеммерів, які з 1859 стали власниками Заборольського «замочка» («палацека»). Одна з будівель цього палацу мала три поверхи, що на той час було рідкістю. Поміщиця Софія Шлеммер володіла 1291 десятиною землі, палацом із присадибними забудовами, розкішним парком, величезним городом, лісом, рибним ставком тощо.

У XX столітті над селом кривавими смерчами пронеслися дві світові війни, забравши сотні життів заборольчан та обездоливши майже кожну родину.

Мінялися влади, закони й порядки. Село переходило від одних окупантів до інших, завжди опиняючись на передній лінії вогню в боях за місто Луцьк. Тут споруджували оборонні укріплення (окопи, бліндажі), розміщали кулеметні гнізда, гармати, зенітки. Під час Першої світової війни село було значно зруйноване так званім Брусиловським проривом. Мешканців села за наказом царського уряду примусово евакуювали аж у Харківську губернію. В селі залишилися найстійкіші люди, які під загрозою смерті не хотіли покидати своїх домівок.

Коли в Києві було проголошено незалежну Україну на чолі з Центральною радою, кілька заборольських чоловіків зі зброєю в руках стали на її захист.

А влітку 1920 року Волинь зайняли червоноармійці Першої кінної армії. Один із поранених старшин, донський козак Олександр Любимов, був урятований від розстрілу поляками заборольчанкою Ксенією Шлеммер, одужав і став учителем у школі.

У роки польського панування (1920–1939 рр.) в селі діяли осередки «Просвіти», Організації українських націоналістів (ОУН), Комуністичної партії Західної України (КПЗУ). Вони переслідували різну мету. «Просвіта» й ОУН прагнули відродження незалежної української держави, збереження рідної мови, культури, традицій. Комуністи-підпільники переконували селян, що Західній Україні потрібно приєднатися до України Радянської, що лише колгоспний лад виведе селян з віковичної бідності. Польська влада переслідувала і націоналістів, і комуністів, запроторювала найактивніших діячів у концтабір «Берега Картузька». Навчання українських дітей у школі проводилось польською мовою. Відповідний тиск поляки чинили й на православну церкву. Частина земель у Заборолі була віддана у володіння польським колоністам «осадникам».

У вересні 1939 року Польща розпалась унаслідок таємного договору Сталіна й Гітлера. В селі встановилася радянська влада. Дітей почали навчати українською мовою, освіта стала обов'язковою для всіх.

У 1940 році було засновано перший колгосп. Не всі селяни були згодні з колективним господарюванням. Почались арешти патріотів і насильне виселення сімей у Сибір. Будь-яке слово про незалежність України вважалось злочином. Антирадянське підпілля розгортало боротьбу.

22 червня 1941 року німецькі літаки бомбили Луцьк. Розпочалася війна між донедавніми союзниками – нацистською Німеччиною і Радянським Союзом. 23 червня, тобто на другий день війни, органи НКВД, відступаючи, розстріляли в Луцькій тюрмі біля 4 тисяч в'язнів, у тому числі 32 жителів Заборолі. Фашисти упродовж окупації 1941–1944 рр. розстріляли в селі 46 чоловік, спалили 77 хат.

На початку березня 1944 року в село вступили радянські війська. На фронт мобілізували 114 чоловік, з яких 49 загинули.

У 1941 році в Заборолі було створено боївку ОУН, восени 1942-го вона влилася до складу Української повстанської армії. 48 заборольчан воїнів УПА загинули в боях з німецькими і московськими окупантами. 33 особи загинули в сталінських таборах. 217 прізвищ та імен викарбувано на пам'ятнику, встановленому заборольчанами в центрі села у 1995 році. Це жертви війни та репресій.

Сьогодні в Заборолі не видно слідів війни. Село схоже на містечко – з гарними будинками, двоповерховою школою, будинком культури, сільрадою, амбулаторією, асфальтованими дорогами. У 1991 році жителі села одностайно проголосували за незалежність України.

Сторінка друга «Просвітницька»

У 30-х роках ХХ століття в Заборолі було засновано громадську організацію «Просвіта». Перший осередок, що називався «Сільський господар», був у хаті Уласа Мулярчука. Тут збирались молоді селяни, щоб на агрономічних курсах навчитись по-науковому обробляти землю. Першим головою «Просвіти» був Кузьма Мулярчук. Потім головою став Карпо Семенюк, а секретарем і скарбником Мусій Дейнега.

Відкрили в селі три хати-читальні: в Архипа Семенюка, Федосія Шовкомуда та в Мулярчуків. Тут можна було почитати твори Уласа Самчука, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки та інших українських письменників.

Згодом відкрили гуртки куховарства, крою та шиття. Щороку в березні проводилися Шевченківські дні. Діяв і драмгурток.

У кінці 30-х років поляки заборонили «Просвіту», хати-читальні закрили. А ось драмгурток продовжував працювати аж до 70-х років.

Сторінка третя «Освітня»

За царської Росії в Заборолі функціонувала церковно-парафіяльна школа. Вона стояла над шосе майже навпроти сучасної сільради. Цей шкільний будинок згорів. За Польщі на хуторі Підпожарниця збудували цегляну школу. Директором був поляк Антон Козловський, вчителькою – Ядвіга Фікувна. Після приходу радянської влади директором став Андрій Андрійович Висовець.

Спочатку школа була чотирикласною, потім шестикласною. У 1970 році збудовано двоповерхове приміщення, яке функціонує досі. До 1968 року школа була восьмирічною, а тепер це середня школа (11 класів). Тут здобувають освіту не тільки

заборольські школярі, а й діти з сіл Тарасове, Антонівка, Омеляник.

Директорами школи були: Кравченко Анатолій Антонович, Горіна Галина Євгенівна, Герасимчук Ольга Василівна, Товстянюк Тамара Олександрівна, Шевчук Галина Костянтинівна. З 2011 р. керівником навчального закладу є Приймачук Ірина Михайлівна.

Сторінка четверта «Релігійна»

Храм Різдва Пресвятої Богородиці має давню історію. Попередню церкву побудовано невідомим майстром у 1728 році. У 1908-му освятили місце під нову, перше богослужіння відбулося 8 січня 1913 року. 1 липня 1943 року її спалили німецькі окупанти разом із польськими прислужниками. Але люди відбудували її, тож столітня святиня діє і досі.

Священнослужителями у храмі були: отці Корній Сіверський, Торжанський, Іван Панчук, Іван Концевич (великий патріот України), Юрій Скоп'юк, протоієрей Леонід Сібіковський.

Наступником о. Сібіковського був відомий о. Петро Ткач (з 1945 по 1990 рр.) – глибоко релігійна, авторитетна, чесна та надзвичайно порядна людина.

Отець Микола Іллюк був заборольським священиком у 1990–1992 рр. Активний, енергійний, умів організувати молодь, знав напам'ять багато «вертепів». Та коли громада постановила перейти до Київського Патріархату, о. Микола відмовився і виїхав з села.

Настоятелем храму з 1992 р. і донині є протоієрей Віталій Антонюк. Він відправляє Служби Божі українською мовою, дбає про належний стан церкви і моральність парафіян.

Улітку 2014 р. тут сталися чудесні події – замироточили ікони. Кілька тижнів о. Віталій спостерігав, як утворюються маслянисті крапельки на зображеннях святителів Миколая Чудотворця, Феодосія Чернігівського, апостола Луки, на стінописі Покрови Пресвятої Богородиці, вівтарному розписі Господа Вседержителя.

Храм є архітектурною пам'яткою місцевого значення, тому охороняється законом.

Сторінка п'ята «Легенда краю»

Під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр. солдат Михайло Саєнко врятував від смерті чотирирічну дівчинку Айше, яка замерзала на трупі своєї матері в долині Моріца. Дівчинку разом із пораненими солдатами відправили у Варшавський госпіталь. Офіцери Кексгольського полку охрестили її у православної церкві, дали ім'я Марія. Генеральська родина Панютіних взяла дитину на виховання.

Їхня прийомна донька Марія виросла, стала красунею, закінчила Варшавський дівичий інститут, а коли генерала Панютіна перевели на службу до Луцька, тут з нею познайомився корнет Олександр Шлеммер. Вони одружилися й Айше-Марія стала господинею заборольського маєтку.

В них народилося двоє синів Павло і Георгій. Під час громадянської війни офіцери Павло, Георгій та їхній

батько Олександр воювали проти червоноармійських формувань. Марія Шлеммер теж пішла на фронт, працювала у шпиталі. Померла в Ялті, ймовірно від тифу. Її поховали з почестями, як солдата. Загинули також її чоловік Олександр та син Павло, лише Георгій вернувся в Забороль вклонитись рідній землі.

Родину Шлеммерів заборольчани пам'ятають ще й тому, що в роки Першої світової війни Федір Йосипович Шлеммер був луцьким повітовим старостою і вірно служив урядові Української Центральної Ради. Його син Владислав (Віллі) Федорович Шлеммер нині живе в Німеччині у місті Гільдесгаймі. Своїм рідним краєм Віллі називає Забороль, бо тут могили його предків.

Сторінка шоста «Поетична»

Учні декламують вірші Т. Байди: «Моє село – як казка, чарівне», «Моє село», «До 900-річчя заснування села Забороль».

Тетяна Байда (Дейнега) – талановита поетеса, багаторічний борець за волю України. Народилася в с. Забороль 27 листопада 1933 р. Батьки – активні члени «Просвіти». Їхні діти Михайло і Тетяна теж послідовники національно-патріотичного руху. 1948 р. радянська влада засудила 15-річну Тетяну на 15 років. Покарання відбувала на Далекому Сході.

1995 року нагороджена премією за патріотичну поезію та мужність. Тетяна Байда – ветеран Братства ОУН-УПА, активний учасник Союзу українок, займається краєзнавчо-пошуковою діяльністю, автор кількох книг поезії і прози.

«Пісня про рідне село» (музика і слова Т. Байди).

IV. Завдання для закріплення матеріалу

Вікторина «Чи знаєте ви історію рідного села?»

Метод «Оплески».

1. Село Забороль розташоване на Заході України. (Так).
2. Назва села походить від назви оборонних споруд. (Так).
3. Археологічні знахідки вказують на те, що десять тисяч років тому на цих землях жили хлібороби. (Ні).
4. Село Забороль уперше згадується в історичних документах, датованих 1529 роком. (Ні).

5. Найдовше (1578–1639 рр.) у Заборолі мав маєтність рід Івана Борзобогатого. (Так).

6. Під час повстання на Волині під проводом Криштофа Косинського кілька заборольських родин у січні 1593 року втекло під захист козацьких загонів. (Так).

7. У 1807 році в Заборолі побував російський цар Петро Перший. (Ні).

8. У другій половині XIX століття Ф. Ф. Домбровський збудував у Заборолі паровий млин. (Так).

9. У 30-х роках XX століття в Заборолі було засновано громадську організацію «Освіта». (Ні).

10. У 1970 році в Заборолі збудовано двоповерхове приміщення школи. (Так).

11. Перше святкове богослужіння у новому храмі Різдва Пресвятої Богородиці відбулося 8 січня 1913 року. (Так).

12. Тетяна Байда (Дейнега) – уродженка села, талановита поетеса, багаторічний борець за волю України. (Так).

V. Підведення підсумків уроку

От і закінчився наш усний журнал. Сьогодні на уроці ми дізнались про походження назви нашого села, про час його заснування, історичний розвиток. І з'ясували, які назви в нашому селі нагадують про минуле. Сподіваємося, все, що ви сьогодні почули і побачили, вам сподобалось і ви частіше звертатиметесь до історії.

Учитель аргументує оцінки, отримані учнями.

VI. Домашнє завдання. Повторити вивчений матеріал. Позначити на контурній карті історико-географічні регіони України.

Диференційоване завдання. Наведіть приклади історичних назв своєї місцевості, з яких можна дізнатися про минуле. Заповніть таблицю.

Історична назва місцевості	Про що вона розповідає

Дякую за урок. До побачення!

Література

1. Байда Т., Мялковська Г. Забороль – наше рідне село. Луцьк: Волин. обл. друк., 2006. 60 с.
2. Баюк Г. В. Тетяна Байда – з Україною в серці крізь роки і табори. *Минуле і сучасне Волині та Полісся: Луцький район: історія, сучасність, перспективи*: матеріали XXII обл. наук.-практ. історико-краєзнавчої конф., присвяченої 15-річчю Незалежності України, 40-річчю Луцького району та 50-річчю Торчинського народного історичного музею. Луцьк – Торчин, 2006. С. 82–84.
3. Костюк І. А. Практичні заняття з історії як засіб розвитку критичного мислення та дослідницьких навичок учнів. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання*. 2014. № 1–2. С. 6–8.
4. Островський В. Методика роботи з текстами на уроках історії. *Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання*. 2012. № 10. С. 15–23.
5. Пометун О. І., Малієнко Ю. Б. Викладання історії в 5-му класі: посіб. для вчителя. *Б-ка журн. «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання»*. 2013. № 3.
6. Практичні заняття з історії у 5 класі: методичні поради до проведення практичних занять з історії України у 5 класі / упоряд. Н. М. Степанова. Черкаси: Вид-во Черкас. обл. ін-ту післядиплом. освіти пед. прац. Черкас. обл. ради, 2013. 68 с.
7. Розпорядження від 14 грудня 2016 р. № 988-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року». URL: <https://zakonodavstvo.com/kabinetu-ministriv-rozporjadjennya/rozporjadjennya-vid-grudnya-2016-988-pro313012.html>